

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 7. 2023. Issue 2.

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 7. 2023. Issue 2. Podgorica, December 2023.

Editor in Chief: Adnan Prekic

Editors: Zivko Andrijasevic, Dragutin Papovic, Ivan Tepavcevic, Milan Scekcic.

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srdja Pavlovic, University of Alberta, CANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file - Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 7. 2023. Issue 2. Podgorica, December 2023.

CONTENTS:

RELATIONS BETWEEN MONTENEGRO AND ALBANIA DURING THE 70'S AND EARLY 80'S Dragutin PAPOVIC	p.127.
WOMEN'S EMANCIPATION IN MONTENEGRO BEFORE SOCIALIST YUGOSLAVIA: THE ROOTS OF RETRADITIONALIZATION IN MONTENEGRIN SOCIETY Jovana DJURIC	p.163.
DELEGATE ELECTORAL SYSTEM AND SELF-MANAGEMENT CASE STUDY: MONTENEGRO 1974-1990 Jelisaveta BLAGOJEVIC MILJANIC	p.192.
READING THE STARS IN 1990: SERBIAN MEDIA AND THE RECONSTRUCTING OF THE CONCEPT OF HEAVENLY PEOPLE Srdja PAVLOVIC	p.221.
THE CONDITIONALITY OF ECONOMIC GROWTH ON NATIONAL INTELLECTUAL CAPITAL - THE CASE OF THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE Matea ZLATKOVIC RADAKOVIC	p.238.
SCIENTIFIC REVIEW OF THE MICROSTRUCTURES OF YUGOSLAVIC SOCIALISM - Book review: Igor Duda (ur.), Mikrosocijalizam. Mikrostrukture jugoslavenskog socijalizma u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih godina Husnija KAMBEROVIC	p.257.
REAFFIRMATION OF MONTENEGRO-BULGARIAN HISTORICAL CONNECTIONS – Book review: Dragan B. Perović, Mirosljub Orlandić: Dr Petar Orahovac–Crnogorac, predsjednik bugarske Skupštine Nedžad MEHMEDOVIĆ	p.261.
A THOROUGH, BUT BRAGGING, HISTORY OF ATHENS - Book review: Srđan Jović, Atinska imperija - Istorija Atine do Peloponeskog rata Balsa KOVACEVIC	p.266.
EXAMPLE OF MULTICULTURALITY IN THE MUSEUM INSTITUTIONS IN CETINJE - Book review: Filip Kuzman, Luna podno Lovčena: Kulturno nasljeđe islamskog stanovništva Crne Gore u cetinjskim muzejima Vukan RAZNATOVIC	p.275.
TESTIMONY ABOUT THE SONS OF KING NIKOLA IN THE FIRST WORLD WAR - History Essay Milan SCEKIC	p.278.
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	p.287.

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici:

Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević, Milan Ščekić.

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA; Srđa Pavlović, University of Alberta, KANADA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index; Slavic Humanities Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file - Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 7. 2023. Issue 2. Podgorica, Decembar 2023.

SADRŽAJ:

ODNOSI CRNE GORE I ALBANIJE TOKOM 70-IH I POČETKOM 80-IH GODINA 20. VIJEKA Dragutin PAPOVIĆ	str.127.
EMANCIPACIJA ŽENA U CRNOJ GORI U PERIODU PRIJE STVARANJA SOCIJALISTIČKE JUGOSLAVIJE: KORIJENI RETRADICIONALIZACIJE U CRNOGORSKOM DRUŠTVU Jovana ĐURIĆ	str.163.
DELEGATSKI SISTEM IZBORA I SAMOUPRAVLJANJE STUDIJA SLUČAJA: CRNA GORA 1974 - 1990 Jelisaveta BLAGOJEVIĆ MILJANIĆ	str.192.
GLEĐANJE U ZVIJEZDE 1990: SRPSKI MEDIJI I KONCEPT OBNAVLJANJE CARSTVA NEBESKOG Srdja PAVLOVIĆ	str.221.
USLOVLJENOST EKONOMSKOG RASTA NACIONALNIM INTELEKTUALNIM KAPITALOM - SLUČAJ ZEMALJA CENTRALNE I ISTOČNE EVROPE Matea ZLATKOVIĆ RADAKOVIĆ	str.238.
NAUČNI PRILOZI O MIKROSTRUKTURAMA JUGOSLAVENSKOG SOCIJALIZMA - Prikaz knjige: Igor Duda (ur.), Mikrosocijalizam. Mikrostrukture jugoslavenskog socijalizma u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih godina Husnija KAMBEROVIĆ	str.257.
REAFIRMACIJA CRNOGORSKO-BUGARSKIH ISTORIJSKIH VEZA - Prikaz knjige: Dragan B. Perović, Miroљjub Orlandić: Dr Petar Orahovac–Crnogorac, predsjednik bugarske Skupštine Nedžad MEHMEDOVIĆ	str.261.
TEMELJNA, ALI HVALISAVA, ISTORIJA ATINE - Prikaz knjige: Srđan Jović, Atinska imperija - Istorija Atine do Peloponeskog rata Balša KOVAČEVIĆ	str.266.
PRIMJER MULTIKULTURALNOSTI U MUZEJSKIM USTANOVAMA NA CETINJU - Prikaz knjige: Filip Kuzman, Luna podno Lovćena: Kulturno nasljeđe islamskog stanovništva Crne Gore u cetinjskim muzejima Vukan RAŽNATOVIĆ	str.275.
SVJEDOČENJA O SINOVIIMA KRALJA NIKOLE U PRVOM SVJETSKOM RATU - Istorijski esej Milan SCEKIC	str.278.
UPUTSTVA ZA AUTORE.....	str.287.

Original scientific article**DELEGATSKI SISTEM IZBORA I SAMOUPRAVLJANJE
STUDIJA SLUČAJA CRNE GORE 1974 - 1990****Jelisaveta BLAGOJEVIĆ MILJANIĆ¹**

Skupština Crne Gore, Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 10, Podgorica,

e-mail: elizabetab@t-com.me**SAŽETAK:**

Cilj ovog rada je prezentacija stručnoj i široj zainteresovanoj javnosti načela, principa i vrijednosti na kojima se zasnivalo ustanovljenje i funkcionisanje posebnog oblika skupštinskog sistema samoupravljanja – delegatskog sistema. Navedeni cilj smo nastojali da ostvarimo primjenom historiografskog metoda, metoda analiza sadržaja i studije slučaja za koju je odabran skupštinski delegatski sistem Socijalističke Republike Crne Gore definisan Ustavom SR Crne Gore iz 1974. godine. Izborni principi, načela i način izbora delegata u Skupštinu SR Crne Gore definisani su izbornim zakonodavstvom, pri čemu su predstavljene odredbe dva zakona o izboru delegata 1974. i 1989, kao i Zakona o izboru poslanika iz 1990. godine. Na ovaj način, omogućena je komparacija različitih izbornih načela, odnosno skupštinskih sistema sa trodomnom, odnosno jednodomnom skupštinom, sa delegatima, odnosno poslanicima, sa jednom, odnosno više partija. Pored toga, dat je osvrt na osnovna ustavna načela uređenja delegatskog sistema Skupštine Savezne Federativne Republike Jugoslavije, te je ukazano na razloge njegovog uvođenja kroz istorijski prikaz razvoja i promjena u sistemu i koncepciji samoupravljanja od njegovog uvođenja 1948. godine.

KLJUČNE RIJEČI:

Jugoslavija; Crna Gora; Delegatski sistem; Samoupravljanje; Ustav 1974;

---

¹ dr **Jelisaveta Blagojević Miljanić** obavlja dužnost šefice Bibliotečko-dokumentalističkog centra i arhiva Skupštine Crne Gore. Tokom doktorskih studija dobila je više stipendija koje su obezbijedile istraživanja na Univerzitetu La Sapienza u Rimu, Jagelonskom univerzitetu u Krakovu, Paris 8 Vincennes-Saint Denis u Parizu. Objavila je više od 30 naučnih radova, od čega tri u časopisima indeksiranim na Social Science Citation Index listi. Učestvovala je na većem broju konferencija u zemlji i inostranstvu, govori engleski, a služi se francuskim jezikom.

ABSTRACT:

The aim of this paper is to present and describe the principles and values upon which the establishment and functioning of a specific form of parliamentary self-management system, known as the delegate system, were based. This objective will be achieved through the application of the historiographical method, content analysis, and a case study of the parliamentary delegate system of the Socialist Republic of Montenegro, as defined by the Constitution of SR Montenegro adopted in 1974. The electoral principles and methods for electing delegates to the Assembly of the Socialist Republic of Montenegro were defined by electoral legislation, specifically two laws on the election of delegates adopted in 1974 and 1989, as well as the Law on the Election of MPs adopted in 1990. This allows for a comparison between different electoral principles, such as the parliamentary system of a tricameral assembly with a unicameral parliament, the position of delegates versus MPs, and a one-party versus a multi-party system. Furthermore, the paper provides an overview of the basic constitutional principles governing the delegate system of the Assembly of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. It also presents the reasons for its introduction through a historical review of the development and changes in self-management since its inception in 1948."

KEY WORDS:

Yugoslavia; Montenegro; Delegate system; Self-management; Constitution 1974;

Uvodna razmatranja

Osnovna svrha ovog rada je da predstavi funkcionisanje skupštinskog sistema samoupravljanja i to njegovog posebnog oblika djelovanja i strukture ustanovljenog Ustavom Savezne Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), odnosno Ustavom Socijalističke Republike Crne Gore (SRCG) iz 1974. godine - delegatskog sistema bitno drugačijeg od višepartijskog koji je definisan i uveden krajem osamdesetih godina prošlog vijeka amandmanima na dati Ustav. Tim amandmanima je promijenjena struktura Skupštine, postala je jednodoma, ukinuta su vijeća i delegatski sistem, a 12. oktobra 1992. godine donijet je novi Ustav Republike Crne Gore, čemu je prethodilo donošenje Ustava Savezne Republike Jugoslavije 27. aprila 1992. godine.

Teorijskim i praktičnim aspektima funkcionisanja i ostvarenja delegatskog sistema bavilo se niz autora 70ih i 80ih godina prošlog vijeka (Kardelj, 1973, 1977, Marjanović 1976, 1978, Popović, 1974, 1976, Kulić 1976, Zečević, 1978, Bilandžić i dr 1979, Lovrić, 1979, 1980, Petranović, 2019, Višnjic 1981, Šuković 1982, Grdešić 1986, Jovanović 1986), odnosno savremenika njegovog funkcionisanja, pri čemu ne postoje detaljniji osvrti novijeg datuma na djelovanje, pa čak ni na samo postojanje ovog sistema. Ovo pitanje je samo djelimično obuhvaćeno monografijama i člancima serijskih publikacijama, većinom zapadnih autora, koji generalno analiziraju socijalistički sistem samoupravljanja tokom vladavine Komunističke partije Jugoslavije, odnosno Saveza komunista Crne Gore kao i razloge njegovog propadanja (Woodward, 1995, Liotta, 2001, Dragović 2007, Jakovljević 2016, Robertson, 2017, Colic, 2019, Đurđević 2020, Losoncz et al, 2020, Aliu et. al 2021).

Za razliku od delegatskog sistema i njegovog funkcionisanja u Crnoj Gori, višepartizam sa djelovanjem jednodomnog parlamenta se često analizira iz različitih perspektiva i sagledavanja prednosti i nedostataka, pri čemu smo i savremenici njegovog djelovanja. Cilj ovog rada je prezentacija skupštinskog sistema koji je funkcionisao više od decenije i koji se po svim odrednicima funkcionisanja i strukture bitno razlikuje od ovog danas što je uslovljeno drugačijim državnim, društvenim i ukupnim uređenjem. Prepoznaje se da bi deskripcija i ekspanacija podataka prikupljenih u vezi sa ovom temom bila značajna istraživačima u oblasti istorije, političkih nauka, sociologije i srodnih oblasti koji se bave izučavanjem političke istorije Crne Gore u drugoj polovini XX vijeka, kao i elemenata političkog sistema u opštem smislu.

Rad je strukturiran u četiri segmenta koja obuvataju konceptualno razjašnjenje pojma delegatskog sistema, kao i ukazivanje na razloge njegovog uvođenja, odnosno zamjene dotadašnjeg predstavničkog sistema, zatim deskripciju strukture delegatskog sistema na saveznom nivou koja uključuje i dijagramski prikaz izbora delegata u Saveznu Skupštinu. U trećem poglavlju rada predstavljena su ustavna rješenja uređenja delegatskog sistema u Skupštini Socijalističke Republike Crne Gore, i na kraju, dat je prikaz osnovnih izbornih principa za izbor delegata/poslanika u Skupštinu SR Crne Gore definisanih zakonima o izboru delegata/poslanika od 1974. do 1990. godine.

Nacionalizmi i tehnokratizam kao uzroci uvođenja delegatskog sistema

Samoupravljanje podrazumijeva poseban ekonomski i društveni sistem čija je bit aktivno upravljanje i odlučivanje građana i radnih ljudi. Ovaj sistem je pravno-institucionalno i ekonomski djelovao u Jugoslaviji, u različitim oblicima, skoro 40 godina od uvođenja 1950. godine do ukidanja 1989. godine. Razlog uvođenja socijalističkog samoupravljanja u tadašnjoj Jugoslaviji bio je razlaz sa Sovjetskim Savezom kada se tražila nova ideološka i politička osnova legitimiteta (Calic, 2019, 179). Cilj je bio odbaciti staljinistički totalitarizam, a opet ne odstupiti od socijalističke revolucije. Borba za socijalističku demokratiju započela je u izuzetno teškim uslovima, pod pritiskom Infobiroa, usred blokovskih sukoba, nerezvijene ekonomije, niskog nivoa proizvodnje, kulturne zaostalosti i bez demokratske tradicije (Petranović, 1980, 513)

Narodna skupština Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) ozakonila je radničko samoupravljanje na sjednici održanoj 27. Juna 1950. godine, usvajanjem Osnovnog zakona o upravljanju privrednim preduzećima i višim privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva.² Za tri mjeseca osnovano je 7.136 radničkih savjeta, sa 15 do 120 članova, a u preduzećima sa manje od 30 zaposlenih čitav kolektiv je činio savjet koji je donosio odluke o raspodjeli dobiti, zaključke o poslovanju, akte preduzeća itd. Pravni osnov za razvoj samoupravljanja van privrede bio je Zakon o narodnim odborima marta iz 1952. godine i Ustavni zakon, gdje je komuna prepoznata

---

² U svom članku „O narodnoj demokratiji“ iz 1949. godine, glavni ideolog Edvard Kardelj iznio je kritiku sovjetskog etatizma, ukazujući na prijetnju stapanja partije i države u jedno. Sa Milovanom Đilasom, Borisom Kidričem, Mošom Pijadom i Vladimirom Bakaričem pripremio je 1950. godine „Osnovni zakon o upravljanju državnim privredni preduzećima“ sa sledećim ključnim elementima: debirokratizacija preko radničkih savjeta; decentralizacija upravljanja, politike i kulture; i demokratizacija svih aspekata života (Calic, 2019, 179).

kao osnovna ćelija društva i osnova samoupravljanja, pri čemu je došlo do administrativno-teritorijalnih promjena umjesto 351 sreza obrazovano je 107 srezova, a 4.052 opština reorganizovano u 1.479 (Petranović, 1980, 536-537).

Komunalni sistem počeo je da funkcioniše septembra 1955. godine, lokalni organi vlasti dobili su veći uticaj na privredu svoje teritorije, kroz imenovanje rukovodilaca preduzeća i učešće u dobiti, (Petranović, 1980, 537). Privreda je dobila polet, usljed kredita od zapadnih zemalja, intenzivnih spoljnotrgovinskih veza, plasiranja robe na tržišta socijalističkih zemalja.³ Calic (2019, 183) ovaj period privrednog razvoja Jugoslavije naziva ekonomskim čudom (economic miracle), gdje se, između ostalog, industrijska proizvodnja godišnje povećala za 13,83% (ispred Japana), a lični prihod za 5,9%.

No, u periodu 1961-62 dolazi do opadanja privrednog poleta usljed skupih investicija i potrošnje iznad stvarnih mogućnosti. Industrijski rast je sa 15% pao na 4% u prvoj polovini 1963. godine (Ibid, 213) To je pratila i konfortacija unutra rukovodećih struktura između onih koji su zahtijevali razvijanje samoupravljanja i onih koji su se zalagali za njegovo ograničavanje u cilju spašavanja društva od anarhije.⁴ Sve to je dovelo do usvajanja Ustava 1963. godine kojim je odvojena funkcija predsjednika Republike od funkcije predsjednika Sveznog izvršnog vijeća, a Savezna narodna skupština je bila petodomna „fabrika zakona“ zasnovana na samoupravnim osnovama (Ibid, 544-545).

U julu 1965. pokrenuta je privredna reforma koja je povećala produktivnost rada, povezala privredu sa svjetskim tržištem, ograničila ulogu države u investiranju i direktno raspolaganju akumulacijom (Ibid, 570). Međutim, radnička klasa nije postala gospodar reprodukcije, povećala se nezaposlenost, uslovi privređivanja su bili neujednačeni, samoupravljanje se neravnomjerno širilo. To je uzrokovalo proteste i revolte naročito u vidu obustava rada i studentskih demonstracija 1968. godine u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani (Ibid, 574, Cavic, 220). Osim toga, dolazi do sukoba

---

³ Ekspanziju privrede pratila je ekspanzija zaposlenosti, od 3.400.000 zaposlenih 1963. godine, oko milion je radilo samo u industriji, zemljišni fond povećan je na preko milion hektara, a poljoprivredna proizvodnja porasla za preko 40% (Petranović, 1980, 542).

⁴ To s obzirom na strah od zakona slobodnog tržišta, akumulacije van državne kontrole, i neposrednih proizvođača kao donosioca investicionih odluka (Ibid, 543). Osim toga, samoupravljanje su potkopavale birokratske snage, društveno-političke organizacije su bile slaba podrška SKJ, djelovale su same za sebe, organizacije samoupravljanja na višim nivoima izgrađivale su se sporo, a pojave depersonalizacije odgovornosti nijesu otklonjene (Ibid, 542-543).

unutar Saveza komunista Jugoslavije sa snagama koje su se borile protiv samoupravljanja na čelu sa Aleksandrom Rankovićem i Svetislavom Stefanovićem što je dovelo do njihove ostavke, odnosno isključenja iz Centralnog komiteta (Ibid, 572). Konstatovano je da Služba državne bezbjednosti suviše kontroliše cjelokupan društveni život, miješa se u rad preduzeća i ima tendenciju da se „postavi iznad društva“ (Ibid, 571).

Pored toga, pojavljuju se nacionalističke tendencije i zahtjevi. Autonomna pokrajina Kosovo se suočavala sa velikim društveno-ekonomskim problemima budući da je predstavljala najmanje razvijenu oblast u Jugoslaviji. Zahtjevi za dobijanje statusa republike su rezultirali nasilnim pobunama studenata na Kosovu i zapadnoj Makedoniji u novembru 1968. godine (Cavic, 232), koje su ugušile tadašnje jugoslovenske snage bezbjednosti.

U proljeće 1971. godine dio hrvatskog partijskog rukovodstva je optužilo unitarističko-centralističke snage za zavjeru protiv SR Hrvatske i njenih rukovodioca. Matica hrvatska je podstrekivala euforiju nacionalizma, a krajem novembra nacionalisti su organizovali štrajk studenata u Zagrebu u cilju da izazovu opšti štrajk radnika (Ibid, 581) SKJ je nacionalizam osudio kao antikomunizama, a na sjednici Predsjedništva u decembru tražio od SK Hrvatske obračun sa nacionalistima ocjenjujući njihovo djelovanje kao kontrarevolucionarno i protivustavno. Došlo je do ostavke predsjednika CK SK Hrvatske Savke Dabčević-Kučar i sekretara Izvršnog komiteta Pere Pikera, do aprila 1972 isključen je 741 član, smijenjen sa funkcije 131 član, a podnesene su ostavke na 280 funkcija (Ibid, 582)

Osim toga, u Savezu komunista Srbije, predsjednik SK Srbije Marko Nikezić se zalagao za stvaranje velikih privredno-finansijskih sistema, sa tendencijom stvaranja moderne Srbije što je prepoznato kao antisamoupravno djelovanje zasnovano na liberalizmu i tehnokratizmu i dovelo do Nikezićeve ostavke.

Na drugoj konferenciji SKJ u januaru 1972. godine usvojen je akcioni plan zasnovan na borbi protiv nacionalizma u obliku separatizma i hegemonizma, protiv tendencija tehnokratizma i formiranja određenih centara ekonomske i finansijske moći izvan sfere proizvodnje i nad proizvodnjom (Balandžić, 1979, 16). Konferencija se izjasnila za zamjenu predstavničkih odnosa delegatskim (Petranović, 1980, 582-584). Sve snage su

se pripremale za sljedeću etapu razvoja samoupravljanja zasnovanu na udruženom radu. Jedan od najznačajnijih tvoraca tog sistema bio je Edvard Kardelj ističući potrebu za zaštitom radničke klase od antisamoupravnih snaga. To je rezultiralo usvajanjem novog Ustava SFRJ 1974. godine, po kojem je društveno uređenje SFRJ zasnovano na „vlasti radničke klase i svih radnih ljudi i na odnosima među ljudima kao slobodnim i ravnopravnim proizvođačima i stvaraocima, čiji rad služi isključivo zadovoljenju njihovih ličnih i zajedničkih potreba“.

Građenje novih odnosa u proizvodnji, pratile su i promjene u političkom sistemu koje su se sastajale u uvođenju delegatskog sistema gdje „interese radnih ljudi u skupštinama prije svega izražavaju i zastupaju njihovi delegate koji i dalje ostaju na svojim radnim mjestima, to jeste ne pretvaraju se u nekakve profesionalne političke predstavnike” (Kardelj, 1973, 93). Za razliku od parlamenta kao „izraza monopola političke vlasti oličene u vladajućoj partiji“ gdje su delegati vezani za neku političku partiju i politički monopol, delegatska skupština je zasnovana na delegacijama zajednica samoupravnih interesa (Kardelj, 1977, 172). Skupština bi trebalo da bude radno tijelo cijele društvene zajednice, gdje u pripremi i donošenju odluka može neposredno da učestvuje cjelokupna samoupravna i društvena struktura koja je zainteresovana za te odluke (Ibid, 173) Delegatske skupštine moraju biti „koncentracija stvaralačke snage našeg socijalističkog društva i faktor povezivanja i koordinisanja svih društvenih uticaja na politiku“ (Ibid, 174).⁵ Ovaj socijalni eksperiment podrazumijevao je izbor delegata, konstituisanje delegacija, usvajanje pravilnika o radu, pripremu programa rada, adekvatno informisanje, osposobljavanje delegata, obezbjeđenje uslova rada i slično, pri čemu su, u tome, organizacije udruženog rada bile više ili manje uspješne (Vujević, 1979, 73)

Delegatski sistem je trebalo da omogući adekvatnu zastupljenost radnih ljudi i građana u procesu donošenja odluka, ali i pored promjena kroz amandmane na Ustav usvojen 1974. godine nije opstao, budući da je došlo do promjene ukupnog društvenog, političkog, ekonomskog i državnog uređenja. U Crnoj Gori je funkcionisao do 1990. godine kada je zamijenjen novim sistemom sa jednodomnim parlamentom poslanicima umjesto „delegata“. U nastavku rada prezentovana su ustavna načela djelovanja

---

⁵ Kardelj E. (1977). *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*. Izdavački centar „Komunist“, Beograd.

delegatskog sistema SFRJ, odnosno SR Crne Gore, kao i izborni principi definisani zakonodavstvom o izboru delegata u Crnoj Gori.

Ustavna rješenja: Skupštinski sistem SFRJ „odozdo”

Savezna skupština je, u saglasnosti sa skupštinama republika i skupštinama autonomnih pokrajina, 1974. godine dodnijela Ustav SFRJ kojim su definisani principi, osnove i struktura delegatskog sistema radničke klase koji nastaje i funkcioniše odozdo odnosno od osnovnih organizacija udruženog rada i samoupravnih organizacija i zajednica preko opština i pokrajina do Republike i Federacije (Kulić, 1976).

Osnove skupštinskog sistema definisane su kroz 20 članova Ustava (132-152). Ustavnim odredbama je propisano da, u cilju direktnog ostvarivanja svojih prava, dužnosti i odgovornosti i organizovanog učešća u vršenju funkcija skupština društveno-političkih zajednica, radni ljudi u osnovnim samoupravnim organizacijama i zajednicama i društveno-političkim organizacijama formiraju delegacije. Delegacije određuju delegate u Skupštini čiji mandat traje četiri godine, i ne mogu biti birani više od dva puta uzastopno. Funkcija delegate je nespojiva sa drugih zakonom određenih funkcija u organima iste društveno-političke zajednice.

U zauzimanju stavova o pitanjima o kojima se odlučuje u skupštini, delegati postupaju u skladu sa smjernicama samoupravnih organizacija i zajednica i osnovnim stavovima delegacija, odnosno društveno-političkih organizacija, koje su ih delegirale, kao i u skladu sa zajedničkim i opštim društvenim interesima i potrebama, a samostalni su u opredeljivanju i glasanju. Delegat je dužan da o radu skupštine i o svom radu obavještava delegacije i osnovne samoupravne organizacije i zajednice, odnosno društveno-političke organizacije koje su ga delegirale, i odgovoran im je za svoj rad. Delegacija i svaki njen član, kao i delegat u skupštini, mogu biti opozvani, pri čemu se opoziv vrši u načelu, na način i po postupku za izbor delegacija i delegata. Delegacija i svaki njen član, kao i delegat u skupštini, imaju pravo da podnesu ostavku.

Posebnim članovima Ustava 282-308 utvrđen je položaj i nadležnosti Skupštine SFRJ, vijeća i njihov djelokrug, sastav i način izbora vijeća, način rada i odlučivanja u vijećima, donošenje akata u Vijeću republika i pokrajina na osnovu saglasnosti skupština republika i autonomnih pokrajina, prava i dužnosti delegata i delegacija, izbor i ovlašćenja funkcionera u Skupštini SFRJ.

Prema Ustavu, Skupština SFRJ je: 1) odlučivala o promjeni Ustava SFRJ, 2) pretresala i utvrđivala osnove unutrašnje politike i spoljnu politiku SFRJ, donosila savezne zakone i druge propise i opšte akte, 3) donosila društveni plan Jugoslavije, budžet federacije i završni račun federacije, 4) odlučivala o promjeni granica Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, 5) odlučivala o ratu i miru, ratifikovala međunarodne ugovore o političkoj i vojnoj saradnji i one koji zahtijevaju donošenje novih ili mijenjanje važećih zakona, 6) utvrđivala politiku izvršavanja saveznih zakona, drugih propisa i opštih akata i obaveze saveznih organa u vezi sa izvršavanjem tih propisa i akata, 7) birala Predsjednika Republike i proglašavala izbor Predsjedništva SFRJ, 8) birala i razrješavala predsjednika i članove Saveznog izvršnog vijeća, 9) birala i razrješavala predsjednika i sudije Ustavnog suda Jugoslavije i Saveznog suda, imenovala i razrješavala saveznog društvenog pravobranioca samoupravljanja, savezne sekretare, saveznog javnog tužioca i druge ovim ustavom i saveznim zakonom određene funkcionere u saveznim organima i članove kolegijalnih tijela, 10) vršila političku kontrolu nad radom Saveznog izvršnog vijeća i saveznih organa uprave, vršila društveni nadzor, 11) vršila i druge poslove utvrđene ovim ustavom (član 283).

Prava i dužnosti Skupštine SFRJ vršili su Savezno i Vijeće republika i pokrajina prema odredbama ovog ustava. Savezno vijeće činili su delegati samoupravnih organizacija i zajednica i društveno-političkih organizacija u republikama i autonomnim pokrajinama, a Vijeće republika i pokrajina delegacije skupština republika i skupština autonomnih pokrajina. Savezno vijeće i Vijeće republika i pokrajina su ravnopravno: 1) birala i razrješavala predsjednika i potpredsjednika, odnosno potpredsjednike Skupštine SFRJ, 2) birala i razrješavala predsjednika i članove Saveznog izvršnog vijeća, imenovala i razrješavala savezne sekretare i druge ovim ustavom i saveznim zakonom određene funkcionere i članove kolegijalnih tijela u saveznim organima, 3) birala i razrješavala predsjednika i sudije Ustavnog suda Jugoslavije i Saveznog suda, imenovala i razrješavala saveznog društvenog pravobranioca samoupravljanja, kao i saveznog javnog tužioca, 4) birala i razrješavala članove Savjeta federacije, 5) ratifikovala međunarodne ugovore koji zahtevaju donošenje novih ili izmjenu važećih republičkih i pokrajinskih zakona; 6) donosila odluke o produženju mandata delegata u Skupštini, 7) donosila poslovnik o zajedničkom radu vijeća Skupštine i o njihovim zajedničkim radnim tijelima i odluku o organizaciji i radu službi Skupštine SFRJ.

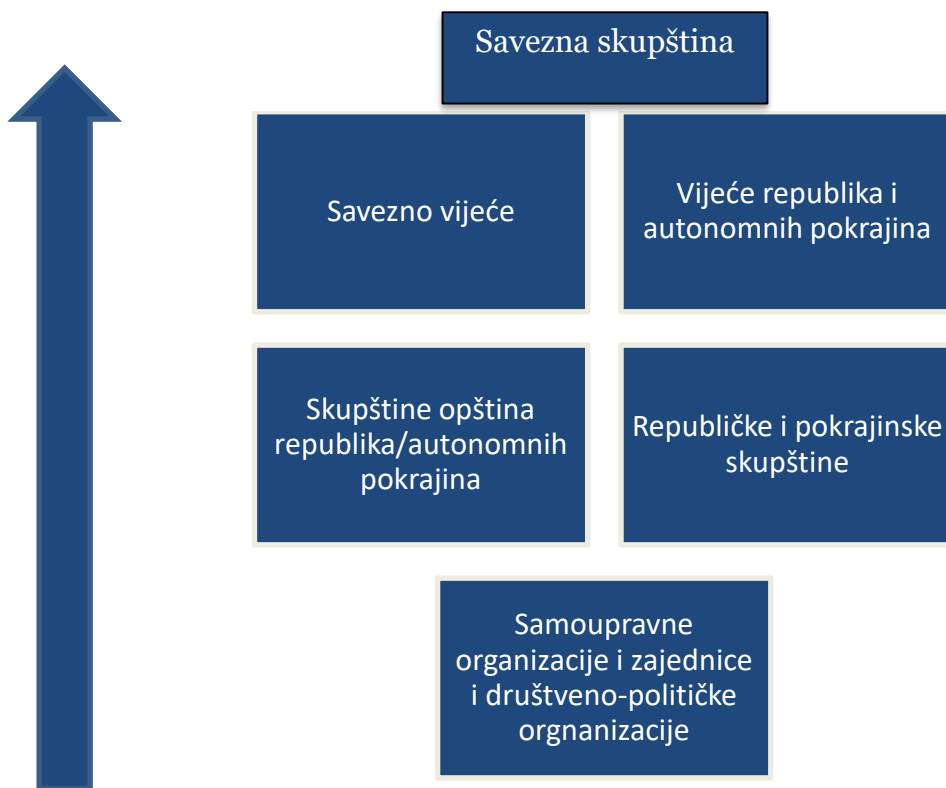
Savezno vijeće činilo je po trideset delegata samoupravnih organizacija i zajednica i društveno-političkih organizacija iz svake republike, odnosno po dvadeset delegata iz svake autonomne pokrajine. Kandidacioni postupak sprovodio je Socijalistički savez radnog naroda (SSRN), pri čemu su kandidate za delegate predlagale delegacije osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica iz reda članova delegacija tih organizacija i zajednica i društveno-političke organizacije u okviru SSRN iz reda svojih delegacija. Listu kandidata za delegate utvrđivala je kandidaciona konferencija SSRN, a birale su ih skupštine opština sa teritorije republike, odnosno autonomne pokrajine, tajnim glasanjem.

Vijeće republika i pokrajina činilo je po dvanaest delegata iz skupštine svake republike i po osam delegata iz skupštine svake autonomne pokrajine. Delegaciju u Vijeću republika i pokrajina birala su i opozivala sva vijeća skupštine republike, odnosno skupštine autonomne pokrajine, na zajedničkoj sjednici tajnim glasanjem. Izabrani delegati zadržavali su mandat u skupštinama u kojima su izabrani.

Pravo predlaganja saveznih zakona i drugih opštih akata iz djelokruga Veća republika i pokrajina, koji se donose na osnovu saglasnosti skupština republika i skupština autonomnih pokrajina, imala je svaka delegacija i radno tijelo Vijeća, skupština republike, odnosno skupština autonomne pokrajine i Savezno izvršno vijeće (član 298). Svako vijeće Skupštine SFRJ imalo je predsjednika i potpredsjednika. Predsjednik vijeća predstavljao je vijeće, sazivao sjednice vijeća, predsjedavao sjednicama vijeća i potpisivao odluke i druge opšte akte koje je vijeće donosilo. Predsjednik Skupštine SFRJ i predsjednik vijeća sazivali su sjednice Skupštine SFRJ odnosno sjednice vijeća po svojoj inicijativi ili na zahtjev Predsjednika Republike, Predsjedništva SFRJ ili Saveznog izvršnog vijeća. Predsjednik Vijeća republika i pokrajina sazivao je sjednicu Vijeća i na zahtjev delegacije u Vijeću, a predsjednik Saveznog vijeća — na zahtjev određenog broja delegata utvrđenog poslovnikom o radu Saveznog vijeća.

U cilju jasnijeg razumijevanja izgradnje i funkcionisanja sistema odlučivanja „odozdo” od samoupravnih organizacija i zajednica i društveno-političkih organizacija preko skupština opština i republičkih/pokrajinskih skupština do Savezne Skupštine u nastavku je dat dijagramski prikaz delegatsko sistema izbora za Skupštinu SFRJ.

Dijagram 1: Delegatski skupštinski sistem SFRJ⁶

Na bazi predstavljanja osnovnih ustavnih rješenja na saveznom nivou u vezi sa strukturom i ulogom skupštinskog sistema, u nastavku rada data je deskripcija skupštinskog sistema na republičkom nivou na primjeru Crne Gore. Izložena sa osnovna načela Ustava SR CG u vezi sa strukturom, nadležnostima i ulogom Skupštine, a potom su predstavljene zakonske odredbe koje se odnose na izborne principe i način izbora delegata crnogorske skupštine.

⁶ Izvor: Kuli, 1976.

Delegatski sistem u republičkoj skupštini Crne Gore

Skupština Socijalističke Republike Crne Gore (mandatnog perioda 1969-1974.)⁷ je na trinaestoj zajedničkoj sjednici svih vijeća održanoj 25. februara 1974. godine usvojila i proglasila Ustav Socijalističke Republike Crne Gore. Navedenom sjednicom je predsjedavao predsjednik Skupštine SR Crne Gore Vidoje Žarković, prisustvovalo je 210 od ukupno 248 poslanika, većina poslanika svakog vijeća.⁸ Na dnevnom redu date sjednice je pored Predloga ustava SR Crne Gore koji je pripremlilo Republičko vijeće bio i Predlog ustavnog zakona za sprovođenje Ustava SR Crne Gore koje je pripremlilo Izvršno vijeće. Izvršno vijeće je dostavilo i amandmane na Predlog ustava koje je Republičko vijeće prihvatilo, a Zakonodavno-pravna komisija je dostavila izvještaje o razmatranju datih akata. Uzimajući sve navedeno u obzir poslanici su jednoglasno usvojili Predlog ustava SR Crne Gore i u skladu sa članom 173, stav 8 Ustava SR Crne Gore donijeli Odluku o proglašenju Ustava SR Crne Gore.⁹ Pored navedenog, na 13. sjednici svih vijeća Skupština SR Crne Gore je, na osnovu člana 344, stave 3 Ustava SR Crne Gore donijela i Odluku o proglašenju Ustavnog zakona za sprovođenje Ustava SR Crne Gore.¹⁰

Povodom usvajanja novog Ustava SR Crne Gore, tadašnji predsjednik Skupštine Žarković je u obraćanju poslanicima istakao da je proces pripreme Ustava trajao tri godine i da je uključio i višemjesečnu javnu diskusiju i stotine hiljada „naših radnih ljudi i građana”, te da kao takav predstavlja „plod slobodnog demokratskog dogovora o ustrojstvu naše zajednice”. Naveo je da se ovim Ustavom reformiše cijelokupan sistem društveno-ekonomskih i političkih odnosa, a radničkoj klasi jača pozicija i mogućnost da postane „vodeća društvena snaga i da pruži odlučan otpor antisamoupravnim i drugim reakcionarnim snagama...” To se posebno može realizovati kroz skupštinski

---

⁷ Skupštinu mandatnog perioda 1969-1974. godine sačinjavalo je pet vijeća: Republičko vijeće, Vijeće komuna, Privredno vijeće, Prosvjetno-kulturno vijeće I socijalno-zdravstveno vijeće.

⁸ Gosti na sjednici su bili: članovi Predsjedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz Crne Gore, članovi Savjeta federacije iz Crne Gore, članovi Saveznog izvršnog vijeća iz Crne Gore, poslanici Savezne skupštine iz Crne Gore, predstavnici Centralnog komiteta Saveza komunista Crne Gore, Republičke konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda Republičke konferencije Saveza sindikata, Republičkog odbora SUBNOR-a, Republičke konferencije Saveza omladine, Republičke konferencije za društvenu aktivnost žena Republičkog odbora Saveza rezervnih vojnih starješina, predstavnici komande Vojnog područja Titograd Glavnog štaba narodne odbrane Crne Gore, predsjednik Ustavnog suda Socijalističke Republike Crne Gore, članovi Koordinacione komisije za ustavna pitanja Skupštine Socijalističke Republike Crne Gore, republički sekretari, predstavnici Privredne komore Crne Gore i predsjednici svih skupština opština u Socijalističkoj Republici Crnoj Gori.

⁹ Stenografske bilješke sa trinaeste zajedničke sjednice svih vijeća Skupštine Socijalističke Republike Crne Gore od 25. februara 1974. godine, 116-118.

¹⁰ Ibid, 122.

delegatski sistem kao „logičan nastavak samoupravljanja u udruženom radu i oblik ukidanja posrednika između interesa radničke klase i političke vlasti”. Pored toga, Žarkoviće je ukazao i na to da se povećava samostalnost republika i pokrajina „ali i njihova odgovornost za sopstveni materijalni i kulturni razvoj”. Pored ostalog, ocijenio je da Ustav predstavlja „povelju samoupravljanja. Njegovim usvajanjem naši radni ljudi su dobili moćno oružje u ruke u borbi za ostvarenje svojih interesa i težnji. Njime se sadržinski obogaćuju i produbljuju osnovne vrijednosti naše revolucije, njen demokratski humani karakter, bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti”.¹¹

Ustavom SR Crne Gore (Službeni list Socijalističke Republike Crne Gore br. 5 od 26. februara 1974) utvrđeno je da u SR Crnoj Gori sva vlast pripada radničkoj klasi u savezu sa radnim ljudima grada i sela. Savez komunista Crne Gore u sastavu jedinstvenog Saveza komunista Jugoslavije, pokretač i organizator narodnooslobodilačke borbe ... „postao je organizovana vodeća idejna politička snaga radničke klase svih radnih ljudi Crne Gore u izgrađivanju socijalizma i ostvarivanju solidarnosti radnih ljudi...”.

Osnove ustanovljenja skupštinskog sistema u SR Crnoj Gori bile su definisane članovima 146-170 novousvojenog Ustava. Slično Ustavu SFRJ, Ustavom SR Crne Gore Skupština se definiše kao organ društvenog samoupravljanja i najviši organ vlasti u okviru prava i dužnosti društveno-političke zajednice (146, stav 1). Radni ljudi obrazuju delegacije u osnovnim samoupravnim organizacijama i zajednicama i društveno političkim organizacijama radi neposrednog ostvarivanja svojih prava, dužnosti i odgovornosti i organizovanog učešća u vršenju funkcija skupština društveno-političkih zajednica. U osnovni samoupravnim organizacijama i zajednicama delegacije obrazuju: 1) radni ljudi u osnovnim organizacijama udruženog rada i radnim zajednicama; 2) radni ljudi koji rade u poljoprivrednoj, zanatskoj i sličnim djelatnostima na koja postoji pravo svojine; 3) radni ljudi u radnim zajednicama državnih organa, društveno-političkih organizacija i udruženja, kao i aktivna vojna i građanska lica u službi u oružanim snagama SFRJ; 4) radni ljudi i građani u mjesnim zajednicama.

---

¹¹ Stenografske bilješke sa trinaeste zajedničke sjednice svih vijeća Skupštine Socijalističke Republike Crne Gore od 25. februara 1974. godine, Skupština Crne Gore, Podgorica, 119-121

U društveno-političkim organizacijama¹² funkciju delegacija vrše njihova izabrana tijela određena njihovim statutima ili drugom odlukom (147, stav 2,6).

Članove delegacije biraju radni ljudi u osnovnim samoupravnim organizacijama i zajednicama, iz sastava istih, neposredno tajnim glasanjem. Broj članova, sastav delegacije, način izbora i opoziva određuje se statutima osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica. Sastav delegacije mora da odgovara socijalnom sastavu osnovne samoupravne organizacije, odnosno zajednice (član 148, stav 1, 2, 3, 4, 6) Kandidate za članove delegacija osnovnih samoupravnih organizacija i zajednica predlažu i utvrđuju radni ljudi tih organizacija i zajednica u organizacijama Socijalističkog saveza radnog naroda, odnosno u organizacijama Sindikata.

Kao što je precizirano u članu 141 Ustava SFRJ, tako je i članom 157 Ustava SR Crne Gore bilo utvrđeno da u zauzimanju stavova o pitanjima o kojima se odlučuje u skupštini, delegati postupaju u skladu sa smjernicama svojih samoupravnih organizacija i zajednica i osnovnim stavovima delegacija, odnosno društveno-političkih organizacija, koje su ih delegirale, kao i u skladu sa zajedničkim i opštim društvenim interesima i potrebama, a samostalni su u opredeljivanju i glasanju. Delegat je dužan da o radu skupštine i o svom radu obaveštava delegacije i osnovne samoupravne organizacije i zajednice, odnosno društveno-političke organizacije koje su ga delegirale, i odgovoran im je za svoj rad. Takođe, u stavu 3 člana 155 Ustava SR Crne Gore navedeno je da su delegati delegirani u Skupštinu SR Crne Gore dužni da obavještavaju o svom radu opštinsku skupštinu koja ih je delegirala i odgovorni su njoj za svoj rad. Delegacija i svaki njen član, kao i delegat u skupštini mogu biti opozvani, na način i postupak za njihov izbor. Ukoliko to zahtijevaju vanredne okolnosti mandat delegata i članova delegacija mogla je produžiti Skupština (članovi 148, 149, 154-156)

Posebnim ustavnim odredbama (članovima 308-355) bile su utvrđene nadležnosti, položaj Skupštine, vijeća i njihov djelokrug, sastav i način izbora vijeća, način rada i odlučivanja u vijećima, komisije i odbori, prava i dužnosti delegate, raspisivanje izbora delegata, predsjednik, potpredsjednik Skupštine i predsjednici vijeća, izbor člana Predsjedništva SFRJ.

---

¹² Savez komunista, Socijalistički savez radnog naroda, Savez sindikata, Savez socijalističke omladine I Savez udruženja boraca NOR-a.

Skupština Republike je do ustavnih promjena 1990. godine bila trodomna i činila su je tri vijeća: Vijeće udruženog rada, Vijeće opština i Društveno-političko vijeće. Na sjednicama vijeća u samostalnom djelokrugu pojedinog ili ravnopravnom djelokrugu dva ili sva tri vijeća i na zajedničkoj sjednici svih vijeća Skupština je odlučivala o pitanjima iz svoje nadležnosti. Kao ravnopravna skupštinska vijeća učestvuju i skupštine republičkih samoupravnih interesnih zajednica za oblast obrazovanja, nauke, culture, zdravstva i socijalne zaštite (Dragović, 2007, 126). Što se tiče rukovodeće strukture Skupština ima predsjednika i jednog ili više potpredsjednika i sekretara, pri čemu svako vijeće ima predsjednika i sekretara. Predsjedništvo Skupštine činio je predsjednik Skupštine, potpredsjednici Skupštine i predsjednici vijeća.

Svako vijeće imalo je pravo da razmatra pitanja iz djelokruga drugog vijeća, da o tim pitanjima zauzima stavove, i da nadležnim vijećima dostavlja svoja mišljenja i predloge. Nadležno vijeće bilo dužno je da ih uzme u pretres i zauzme stav o njima. Nadležno vijeće je imalo pravo da od drugih vijeća traži mišljenje o predlogu zakona, drugog propisa ili akta (član 317).

Na zajedničkoj sjednici svih vijeća Skupština je odlučivala o promjeni ustava SR Crne Gore, davala saglasnost na promjenu ustava SFRJ, odlučivala o promjeni granica SRCG, donosila zakone i druge propise iz oblasti sistema planiranja, o podsticanju bržeg razvoja manje razvijenih opština i utvrđivala koje opštine imaju pravo na dopunska sredstva, donosila društveni plan CG, republički budžet, završni račun, davala saglasnost na društveni plan Jugoslavije, odlučivala o produženju mandata članova delegacija i delegata delegiranih u skupštine društveno-političkih zajednica, utvrđivala himnu SRCG, vršila određene izbore i razrješenja, donosila poslovnik o svom radu i sl. (član 318).

Svako vijeće odlučivalo je većinom glasova na sjednici kojoj prisustvuje većina delegate, osim kad je ovim ustavom predviđena posebna većina. Skupština je odlučivala na zajedničkoj sjednici svih vijeća većinom glasova prisutnih delegata, osim kada je ustavom predviđena posebna većina. Za donošenje odluke na zajedničkoj sjednici bilo je potrebno prisustvo većine delegate u svakom vijeću (član 339) Glasanje je bilo javno, osim kada je ustavom, zakonom ili poslovnikom predviđeno tajno glasanje (član 341).

Što se tiče izbora delegata za vijeća, predsjednik Skupštine ih je morao raspisati najkasnije 15 dana prije isteka izbornog perioda delegata. Od dana raspisivanja do izbora nije smijo proći manje od mjesec ni više od dva mjeseca. Delegatima kojima je istekao mandat funkcija je prestajala na dan verifikacije mandata novoizabranih delegata (član 348).

U periodu važenja Ustava iz 1974. godine do donošenja Ustava 1992. godine bilo je pet izbora za trodomnu Skupštinu: 1974, 1978, 1982, 1986. i 1989. godine, i jedni izbori za jednodomnu Skupštinu 1990. godine. U prvom sazivu delegatske trodomne Skupštine bilo je 135, a u ostala četiri po 165 delegata. U šestom sazivu bilo je 125 poslanika jednodomne Skupštine izabranih u skladu sa promjenama Ustava amandmanima od 31. jula 1990. godine kojim je uveden politički pluralizam.

Tabela 1: Sazivi, struktura, broj delegata/poslanika i sjednica Skupštine SRCG 1974-1992¹³

	1974-1978	1978-1982	1982-1986	1986-1989	1989-1990	1990-1992
Saziv						
Struktura Skupštine	Trodomna	Trodomna	Trodomna	Trodomna	Trodomna	Jednodomna
Datum izbora	25. april 1974. godine	13. aprila 1978. godine	13. aprila 1982. godine	21. april 1986. godine	12. i 13. Jun 1989. godine – Vijeće udruženog rada 18. jun 1989. – Vijeće opština, Društveno-političko vijeće	9. decembar 1990. godine
Broj delegata/ poslanika	Vijeće udruženog rada: 65 Vijeće opština: 35 Društveno-političko vijeće: 35	Vijeće udruženog rada: 75 Vijeće opština: 55 Društveno-političko vijeće: 35	Vijeće udruženog rada: 75 Vijeće opština: 55 Društveno-političko vijeće: 35	Vijeće udruženog rada: 75 Vijeće opština: 55 Društveno-političko vijeće: 35	Vijeće udruženog rada: 75 Vijeće opština: 55 Društveno-političko vijeće: 35	125
Predsjednik Skupštine	Budislav Šoškić	Budislav Šoškić	Milutin Tanjević, Omer Kurpejović, Čedomir Đuranović, Marko Matković	Veselin Vuksanović	Dragan Radonjić	Risto Vukčević
Broj sjednica	Vijeće udruženog rada: 56 Vijeće opština: 52 Društveno-političko vijeće: 54 Zajedničke sjednice svih vijeća: 15 Zajedničke sjednice sva tri vijeća: 38	Vijeće udruženog rada: 54 Vijeće opština: 50 Društveno-političko vijeće: 49 Zajedničke sjednice svih vijeća: 18 Zajedničke sjednice sva tri vijeća: 27	Vijeće udruženog rada: 51 Vijeće opština: 51 Društveno-političko vijeće: 53 Zajedničke sjednice svih vijeća: 25 Zajedničke sjednice sva tri vijeća: 21	Vijeće udruženog rada: 42 Vijeće opština: 39 Društveno-političko vijeće: 42 Zajedničke sjednice svih vijeća: 23 Zajedničke sjednice sva tri vijeća: 21	Vijeće udruženog rada: 19 Vijeće opština: 19 Društveno-političko vijeće: 20 Zajedničke sjednice svih vijeća: 16 Znatan broj sjednica sva tri vijeća (ekspozi i uvodna izlaganja)	29 sjednica, 21 redovna i osam vanrednih

¹³ Izvor: Dragović, 2007, 138-177

Izborni principi za izbor delegata u Skupštini SR Crne Gore

Kao što je navedeno u tabelarnom prikazu, u periodu 1974-1992. godina bilo je šest saziva Skupštine SR Crne Gore, pet saziva trodomne Skupštine i jedan saziv jednodomnog parlamenta. Kada su u pitanju izbori trodomnog delegatskog sastava Skupštine nije bilo velikih razlika u izbornim principima i načinu izbora delegata do amandmana na Ustav 1989. godine, odnosno usvajanja novog Zakona o izboru delegata. Dotad, način i postupak predlaganja, utvrđivanja, izbora i opoziva delegata u Skupštinu Socijalističke Republike Crne Gore uređivao je Zakon o izboru delegata u Skupštinu SR Crne Gore (5/74, 2/78, 10/78, 1/82).

Vijeće udruženog rada činili su delegati radnih ljudi u organizacijama udruženog rada i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama, Vijeće opština delegati radnih ljudi i građana u opštinama, a Društveno-političko vijeće delegati radnih ljudi i građana organizovanih u društveno-političke organizacije. Kandidate za delegate predlagale su delegacije radnih ljudi u osnovnim organizacijama udruženog rada i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama rada iz svog sastava.

Delegate u Vijeće udruženog rada birali su delegati u vijećama udrženog rada skupština opština. Kandidate za delegate u Vijeću opština predlagale su delegacije u osnovnim samoupravnim organizacijama i zajednicama i društveno-političkim organizacijama iz svog sastava. Delegate u Vijeću opština birali su delegati u skupštini opštine na zajedničkoj sjednici svih vijeća, tajnim glasanjem, glasačkim listićima. Kandidate za delegate u Društveno-političkom vijeću predlagale su delegacije ovih organizacija udružene u Socijalističkom savezu radnog naroda Crne Gore iz svog sastava. Kandidaciona konferencija SSRN Crne Gore utvrđivala je kandidate na način propisan pravilima Republičke konferencije SSRN Crne Gore. O izboru delegata izjašnjavala se na osnovu liste kandidata društveno-političkih vijeća skupština opština. Izabrani su bili kandidati koji su imali većinu glasova u većini vijeća, ako je bilo više kandidata od broja delegata koji se bira, izabrani su kandidati sa najvećim brojem glasova u većini društveno-političkih vijeća skupština opština

Delegati su se birali se na četiri godine, nijesu mogli biti birani više od dva puta uzastopno i nijesu mogli biti istovremeno kandidati za delegata u dva ili više vijeća Skupštine. Svi delegate su morali imati navršениh 18 godina života (član 3-10 Zakona).

Kandidate za delegate u Vijeću udruženog rada utvrđivala je kandidaciona komisija koju su činili delegati iz vijeća udruženog rada skupština opština i predstavnici SSRN i to 2/3 članova u kandidacionu komisiju biralo je vijeće udruženog rada skupštine opštine a 1/3 delegira opštinska komisija konferencija SSRN. Delegati u Vijeće udruženog rada birali su se srazmjerno broju radnih ljudi, vodeći računa o odgovarajućoj zastupljenosti pojedinih oblasti rada. Jedan delegate se birao približno na 2.700 ljudi. Iz svake opštine birao se najmanje po jedan delegate i to iz oblasti rada u kojoj ima najviše radnih ljudi. Izbori su se vršili tajnim glasanjem, glasačkim listićima. Izabrani su kandidati sa većinom glasova, ako ima više kandidata od broja delegata koji se bira, izabrani su kandidati sa najvećim brojem glasova. Kandidate za delegate Vijeća opština utvrđivala je kandidaciona komisija koju je birala skupština opština na zajedničkoj sjednici svih vijeća, iz reda delegata svih vijeća skupštine opštine. Jedan delegate birao se na približno 15.000 stanovnika, svaka opština birala je najmanje jednog kandidata.

Izborni principi za izbor delegata u vijeća Skupština 1978. godine bili su isti kao i za prethodni mandat, sa tim što je iz pojedine opštine birano više delegata u Vijeće udruženog rada i Vijeće opština u skladu sa amndmanom IV na Ustav iz 1978. godine, odnosno izmjene i dopune Zakona. Prilikom izbora 1982. godine izborni principi su ostali isti sa tim što je u skladu sa Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o izboru delegata u Skupštinu SR Crne Gore (1/82), izmijenjen broj delegata koji se bira u ova dva vijeća. Mandatni period započet 1986. godine je usljed protesta i zahtjeva za smjenom aktuelne vlasti, skraćen, tako da je umjesto do 1990, trajao do 6. jula 1989. godine (Dragović, 2007, 156),

Izbori za novi saziv vršeni su u skladu sa novim Zakonom o izboru delegata u Skupštinu SRCG (9/89), koji je usvojen i proglašen 29. marta 1989. godine, odnosno Ustavnim amandmanom XLIV iz 1989. godine a definisao je nešto drugačije izborne principe. Delegate u Vijeće udruženog rada birali su radni ljudi u organizacijama udruženog rada i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama povezanih radom i odnosima u društvenoj reprodukciji, neposredno, tajnim glasanjem. Delegate u Vijeće opština birali su radni ljudi i građani, koji su navršili 18 godina života, neposredno, opštim i tajnim glasanjem. Radni ljudi i građani izjašnjavali su se o izboru delegata za Društveno-političko vijeće na osnovu liste kandidata neposredno, opštim i tajnim glasanjem.

Za delegata u Vijeću udruženog rada mogao je biti biran svaki čovjek iz ovih organizacija i zajednica, a u Vijeće opština i Društveno-političko vijeće svaki radni čovjek i građanin koji je imao prebivalište na teritoriji opštine iz koje se birao, odnosno bio član date organizacije. Kandidati za delegate morali su imati navršениh 18 godina života.

Delegati u Vijeće udruženog rada birali su se srazmjerno broju radnih ljudi, vodeći računa o odgovarajućoj zastupljenosti pojedinih oblasti rada i povezanosti u društvenoj reprodukciji. Jedan delegat se birao približno na 3.000 ljudi. Izbor su se vršili po dva osnova: (1) iz svake opštine birao se po jedan delegat iz oblasti rada u kojoj ima najviše radnih ljudi i (2) iz određene oblasti rada u Republici (Dragović, 2007, 165). Saglasno kriterijumu povezanosti radom i odnosima u društvenoj reprodukciji i brojem zaposlenih, radnih ljudi pojedinih oblasti rada birao se sljedeći broj delegata: metalurgija 5, mašinogradnja 2, poljoprivreda 3, šumarstvo 5, građevinarstvo 4, elektroprivreda 2, saobraćaj i veze 4, proizvodnja električnih mašina i aparata 2, tekstilna industrija 5, trgovina 5, ugostiteljstvo i turizam 4, zanatstvo i lične usluge 2, obrazovanje, nauka, kultura i informisanje 4, zdravstvo i socijalna zaštita 4, finansije i druge usluge 2 i DPZ i DPO 3 delegata.

Kandidate za delegate predlagali su radni ljudi i njihove delegacije na kandidacionim zborovima (koje čine svi radnici) u osnovnim samoupravnim organizacijama i zajednicama. Kriterijume za predlaganje kandidata za delegate utvrđivao je Socijalistički savez radnog naroda. Javnim glasanjem utvrđivao se spisak predloženih kandidata. Kandidaciona konferencija utvrđivala je kandidate za delegate sa spisak predloženih kandidata, tajnim glasanjem. Izbor delegata se vršio na biračkim mjestima u osnovnoj samoupravnoj organizaciji i zajednici odgovarajuće oblasti rada, tajnim glasanjem, glasačkim listićima. Izabranim delegatom smatrao se onaj kandidat koji je dobio najveći broj glasova (Dragović, 2007, 165).¹⁴

Za Vijeće opština jedan delegat birao se približno na 16000 stanovnika, s tim što se iz svake opštine birala najmanje dva delegata. Saglasno ovom kriterijumu, utvrđeno je da pojedine opštine biraju sljedeći broj delegata: Bar 2, B. Polje 4, Budva 2, Danilovgrad 2, Žabljak 2, Ivangrad 4, Kolašin 2, Kotor 2, Mojkovac 2, Nikšić 5, Plav 2, Plužine 2, Pljevlja 3, Rožaje 2, Tivat 2, Titograd 9, Ulcinj 2, H. Novi 2, Cetinje 2, Šavnik 2(član 61).

---

¹⁴ Za više informacija o izboru delegata u Vijeće udruženog rada pogledati član 26-59 Zakona o izboru delegata u Skupštinu SRCG (9/89).

Na kandidacionim zborovima u mjesnim zajednicama i osnovnim oblicima djelovanja društveno-političkih organizacija radni ljudi i građani predlagali su delegate, a kandidate utvrđivala kandidaciona konferencija. Opštinska izborna komisija određivala je biračka mjesta tako da na jednom biračkom mjestu glasa približno 2000 radnih ljudi i građana. Glasanje se vršilo putem glasačkih listića, a za delegate su bili izabrani kandidati koji su dobili najveći broj glasova.¹⁵

Listu kandidata za delegate u Društveno-političko vijeće utvrđivale su društveno-političke organizacije u okviru društvenog saveza radnog naroda iz reda svojih članova. Republička izborna komisija utvrđivala je kandidatske liste i dostavljala opštinskoj izbornoj komisiji, koja je utvrđivala rezultate glasanja na teritoriji svoje opštine.¹⁶

Promjenama Ustava amandmanima (LXIV-LXXXII) od 31. jula 1990. godine uveden je politički pluralizam, odnosno višepartijski sistem gdje su građani nosioci vlasti preko svoji predstavnika u skupštinama društveno-političkih zajednica referendumom, na zborovima i slično (Dragović, 2007, 172). U vezi sa tim usvojen je i novi Zakon o izboru i opozivu odbornika i poslanika kojim su definisani novi izborni principi za jednodomu Skupštinu od 125 poslanika koji se biraju putem proporcionalnog izbornog sistema gdje se glasa za listu, a izborne jedinice su opštine (20). Poslanike biraju građani na osnovu slobodnog, opšteg, jednakog i neposrednog izbornog prava, tajnim glasanjem. Pravo da bira i da bude biran za poslanika ima svaki građanin koji je navršio 18 godina života i ima prebivalište na teritoriji Republike najmanje tri mjeseca prije izbora. Kandidate predlažu i utvrđuju građani, političke organizacije i druga udruženja a to je najmanje 50 građana koji imaju prebivalište na teritoriji date izborne jedinice. U svakoj izbornoj jedinici se, na srazmjerno isti broj birača, bira jednak broj poslanika.¹⁷

U skladu sa ovim Zakonom, sprovedeni su izbori održani 9. decembar 1990. godine, kojim je otpočeo novi saziv Skupštine i umjesto četiri godine, trajao kraće tj. dvije godine, do kraja 1992. godine, jer je u oktobru 1992. godine donijet novi Ustav, a Ustavnim zakonom za njegovo sprovođenje utvrđeno da se izbori za poslanike održe do kraja 1992. godine. Na novim izborima učestvovalo je 10 političkih stranaka

---

¹⁵ Za više informacija o izboru delegata u Vijeće opština pogledati član 60-82 Zakona o izboru delegata u Skupštinu SRCG (9/89).

¹⁶ Za više informacija o izboru delegata u Društveno-političko vijeće pogledati član 83-87 Zakona o izboru delegata u Skupštinu SRCG (9/89).

¹⁷ Za više informacija, pogledati Zakon o izboru i opozivu odbornika i poslanika 36/90

pojedinačno ili u koaliciji i nezavisni kandidati. Mandate su dobili: Savez komunista Crne Gore (SKCG) 83, Savez reformskih snaga Jugoslavije za Crnu Goru 17, Demokratska koalicija 13, i Narodna stranka Crne Gore 12 (Dragović, 2007, 173-4).

Zaključna razmatranja

Ustav SR Crne Gore usvojen 1974. godine mijenjan je šest puta amandmanima 1978, 1981, 1985, 1989, 1990. i 1991. godine. Amandmani iz 1978, 1981. i 1985. godine su detaljnije precizirali položaj, sastav i nadležnosti pojedinih organa, dok su kasniji amandmani unijeli promjene u društveno-ekonomski i politički sistem. Od 436 članova Ustava, nepromijenjeno je ostalo oko 110 onih koji su se uglavnom odnosili na slobode i prava čovjeka i građanina (Dragović, 2007, 119). Neke od osnovnih promjena u političkom sistemu sastojale su se u tome što je promijenjen naziv SR Crna Gora u Republika Crna Gora, skupštine ne čine više delegate već poslanici i odbornici koji se biraju direktno i tajnim glasanjem, pri čemu kandidate predlažu građani, političke organizacije i udruženja, garantovana je sloboda političkog djelovanja i udruživanja, državna vlast se ostvaruje na principu podjele vlasti na: zakonodavnu (Skupština), izvršnu (Vlada) i sudsku (sudovi), Predsjedništvo Republike čine četiri člana koje biraju građani direktno, tajnim glasanjem, umjesto samoupravnih interesnih zajednica obrazuju se društveni fondovi itd. (Dragović, 120-121).

Navedene promjene su nastupule kao, prije svega, posljedica ekonomske krize izazvane rastom inflacije, nezaposlenosti, gubicima u privredi, visokom zaduženosti što je vodilo padu životnog standarda, odnosno krizama u drugim sferama života. U periodu 1974-1985. zaduženost je na saveznom nivou povećana tri puta, čemu je doprinio niz pogrešnih investicija, nelikvidnost privrede, skupa i glomazna administracija, nekonkurentnost na svjetskom tržištu, neracionalna potrošnja republičkih elita, svjetska energetska kriza. Loša ekonomska situacija na saveznom planu, podrazumijevala je jednako loše stanje i u Crnoj Gori, kao jednoj od slabije razvijenijih članica Federacije. To je bio okidač nezadovoljstva naroda načinom upravljanja društvenim poslovima rukovodećih elita, a time i gubitka povjerenja u njihove sposobnosti. Pored socio-ekonomskih zahtjeva za poboljšanjem uslova života, bilo je i nacionalističkih parola, kao i napada na tadašnju političku elitu (Šćekić, 2022).

Golubović (1991, 32) tvrdi da je samoupravljanje moralo da propadne jer radnici i preduzeća nijesu imali stvaran uticaj na donošenje odluku, uprkos deklarativnim tvrdnjama, navodima i propisima rukovodeće elite. Takođe, Lydall (1989, 109) prepoznaje da jugoslovensko samoupravljanje nije omogućavalo demokratiju radnika već su radnici u privatnim preduzećima imali više slobode i prava ukoliko pripadaju određenom sindikatu

Narodno nezadovoljstvo manifestovalo se nizom mitinga koji su, 11. januara 1989. godine, doveli do smjene tadašnje rukovodeće garniture na republičkom i lokalnom nivou ali sve u okviru postojećeg Saveza komunista Crne Gore. Drugim riječima, mitinzi nijesu doveli do promjene samog socijalističkog režima, već je SKCG, pod unutrašnjim i vanjskim pritiskom, pripremao teren za uvođenje višepartizma.

Kako je navedeno, prvi višepartijski izbori u Crnoj Gori održani su 9. decembra 1990. godine i to za predsjednika Predsjedništva SR Crne Gore, članove Predsjedništva Crne Gore, poslanike u Skupštini CG i odbornike u opštinskim skupštinama. Za predsjednika Predsjedništva SR Crne Gore izabran je Momir Bulatović (Savez komunista), dok je „reformisani“ Savez komunista osvojio apsolutnu pobjedu sa 83 od 125 poslaničkih mjesta (Šćekić, 2022). Dati izbori su označili raskid sa jednopartijskom sistemom, pri čemu su ostale republike bivše SFRJ to napravile nešto ranije.

Predstavljeni izborni principi kao i ustavna načela jasno omogućavaju da se kroz komparativnu prizmu ukaže na razlike u skupštinskim sistemima, odnosno strukturi skupštine i načinu izbora iste u periodu samoupravljanja, odnosno njegovoj tranziciji. Ovo je prikaz jedinstvenog sistema funkcionisanja skupštine „odozdo“ kroz samoupravljačka načela i procese sa akcentom na ulogu radničke klase i građana u donošenju odluka, kao i proces njegove transformacije, te izbora zasnovanih na potpuno drugačijem modelu djelovanja i rada. Ovaj rad nije samo podsjetnik na period istorijskog razvoja crnogorskog parlamentarizma, već osvjetljuje djelovanja jedne posebne forme samoupravljanja u političkom domenu odnosno njegove trodomne skupštinske strukture zasnovane na delegatskoj bazi. Razumijevanje djelovanja delegatskog sistema predstavlja neophodnost u cilju jasnijeg sagledavanja djelovanja cjelokupnog jednopartijskog sistema samoupravljanja, posebno sa tridesetogodišnje vremenske distance funkcionisanja višepartizma sa jednodomnim parlamentom.

Rad daje osnovu za dalja detaljnija izučavanja ovog sistema, njegovih posebnih djelova, kao i implikacija na današnji sistem. S obzirom na to da predstavlja jedan od prvih radova posljednjih godina na ovu temu, neophodno je bilo da objedini osnove djelovanja delegatskog sistema kroz predstavljanje bazičnih ustavnih načela i principa definisanih zakonima o izboru delegata/poslanika. Razumijevanje njegove osnove je prvi korak ka detaljnijem i dubljem izučavanju i razumijevanju njegovih pojedinih elemenata.

REFERENCES:

Aliu, F. Mulaj, I. & Matoshi, R. (2021). *Phillips Curve in Self-management Socialism of Yugoslavia*" UBT International Conference. 554. <https://knowledgecenter.ubt-uni.net/conference/2021UBTIC/all-events/554>

Bilandžić D, Borak S, Bujanović R. i dr. (1979). *Teorija i praksa delegatskog sistema*. „ZAGREB“ radna organizacija za grafičku djelatnost i Fakultet političkih nauka u Zagrebu.

Bilandžić, D. (1979). Zašto delegatski sistem, u *Teorija i praksa delegatskog sistema*. ur. Bilandžić D, Borak S, Bujanović R. i dr. „ZAGREB“ radna organizacija za grafičku djelatnost i Fakultet političkih nauka u Zagrebu.

Calic M-J. (2019). *A History of Yugoslavia*, Purdue University.

Dragović, S. (2007). *Crnogorski ustavi, organizacija i sastav organa vlasti: od 1946. do potpune obnove državne nezavisnosti Crne Gore 2006*. 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Službeni list Republike Crne Gore, Podgorica.

Dorđević, J. (1978) *Samoupravljanje i politički sistem*. Marksistički centar Rijeka, Biblioteka „Znanje“, Rijeka.

Durđević B. (2020). First attempts of exporting the Yugoslav system of self-management (1954–1956). *Slavianovedenie* (1),16-31 DOI: 10.31857/S0869544X0008109-2.

Golubović, Z. (1991). Characteristics, Limits and Perspectives of Self-Government: A Critical Reassessment, in *Yugoslavia in turmoil: after self-management?* Dekleva J. Simmic J, (eds.) Pinter Publishers, London, New York.

Grdešić I. et al. (1986). *Delegatski sistem: 1974-1984*. Informator, Zagreb.

Jakovljević B, (2016). *Alienation Effects, Performance and self-management in Yugoslavia, 1945– 91*. University of Michigan.

Jovanović. M. (1986). *Electroral System in Yugoslavia*. Jugoslovenska stvarnost.

Kardelj E. (1973). *Osnovni uzroci i pravci ustavnih promjena*, Komunist, Beograd.

Kardelj E. (1977). *Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja*. Izdavački centar „Komunist“, Beograd.

Kulić, D. (1976). *Izborni sistem i izborni postupak u Ustavu iz 1974. godine*. Zbornik Pravnog fakulteta u Nišu, 61-8.

Leinert, S. (1979). Socijalni sastav delegatskih struktura u *Teorija i praksa delegatskog sistema* ur. Bilandžić D, Borak S, Bujanović R. i dr. „ZAGREB“ radna organizacija za grafičku djelatnost i Fakultet političkih nauka u Zagrebu, 51-69. Preuzeto sa: <http://www.prafak.ni.ac.rs/files/zbornik/sadržaj/zbornici/z16/04z16.pdf> (20.10.2023)

Liotta, P. H. (2001). Paradigm Lost:Yugoslav Self-Management and the Economics of Disaster, *Balkanologie*. 5 (1-2). Preuzeto sa: <http://journals.openedition.org/balkanologie/681> (02.11.2023)
DOI : <https://doi.org/10.4000/balkanologie.681>

Lovrić, I. (1979). *Delegatski sistem u marksističkoj teoriji i samoupravnoj praksi*. Savez publicista Srbije, Beograd.

Lovrić, I. (1980). *Delegatski sistem: osnova i oblik neposredne socijalističke demokratije*. 2. izdanje, Beograd: Radnička štampa.

Losoncz, A., Ivanišević, A., & Losoncz, M. (2020). Self-Government in Yugoslavia: The Path to Capitalism? *IntechOpen*. doi: 10.5772/intechopen.93673

Lydall, H. (1989). *Yugoslavia in Crisis*. Clarendon Press, Oxford.

Marjanović, J. R. (1976). *Delegacija i delegate*. Delta pres, Beograd.

Marjanović, J. R. (1978). *Delegatski sistem i politička reprezentacija*. 2. izmenjeno i dopunjeno izdanje. Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd.

Petranović, B. (1980). *Istorija Jugoslavije 1918-1978*. Nolit-Beograd

Popović, M. (1974). *Delegatski sistem i samoupravljanje*. Radnička štampa, Beograd.

Popović, M. (1976). *Delegatski sistem*. Delta pres, Beograd.

Robertson, J. (2017) The Life and Death of Yugoslav Socialism. *JACOBIN* 07.17.2017, <https://jacobin.com/2017/07/yugoslav-socialism-tito-self-management-serbia-balkans> (25.10.2023)

Stenografske bilješke sa trinaeste zajedničke sjednice svih vijeća Skupštine Socijalističke Republike Crne Gore od 25. februara 1974. godine, Skupština Crne Gore, Podgorica.

Šćekić, R. (2022, 26. april). Društveno-politički odnosi u Crnoj Gori 1980- 1990. *eSpona*. Preuzeto sa: <https://espona.me/index.php/kultura/prica-espone/11930-dr-radenko-scekic-drustveno-politicki-odnosi-u-crnoj-gori-1980-1990> (02.11.2023)

Šuković, M. (1982). Delegatski sistem. *Jugoslovenski pregled: informativno-dokumentarni priručnik o Jugoslaviji*. 26(2): 45-50.

Tomac Z. (1979). Vrednovanje delegatskog sistema, u *Teorija i praksa delegatskog sistema* ur. Bilandžić D, Borak S, Bujanović R. i dr. „ZAGREB“ radna organizacija za grafičku djelatnost i Fakultet političkih nauka u Zagrebu, 329-350

Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1974). Savremena administracija, Beograd.

Ustav SR Crne Gore (Službeni list Socijalističke Republike Crne Gore br. 5 od 26. februara 1974).

Višnjčić, M. (1981). *Delegatski sistem u političkom sistemu socijalističkog samoupravljanja*. 2. Izdanje. Savremena administracija, Beograd.

Vujević, M. (1979) Delegatski sistem u osnovnim organizacijama udruženog rada u *Teorija i praksa delegatskog sistema* ur. Bilandžić D, Borak S, Bujanović R. i dr. „ZAGREB“ radna organizacija za grafičku djelatnost i Fakultet političkih nauka u Zagrebu, 73-85.

Zakon o izboru delegata u Skupštinu SR Crne Gore (Službeni list Socijalističke Republike Crne Gore 5/74, 2/78, 10/78).

Zakon o izboru delegata u Skupštinu SR CG (Službeni list Socijalističke Republike Crne Gore 9/89).

Zakon o izboru i opozivu odbornika i poslanika (Službeni list Socijalističke Republike Crne Gore 36/90).

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o izboru delegata u Skupštinu SR Crne Gore, (Službeni list Socijalističke Republike Crne Gore 1/82).

Zečević, M. (1978). *Delegatski sistem*. Institut za političke studije Fakulteta političkih nauka, Beograd.

Woodward, S. (1995). *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*. The Brookings Institution, Washington, D.C.